

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATINA ÜYE ÜLKELER ARASINDA İKİLİ İLİŞKİLER

Mehmet YÜCE*

Özet

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını ilan eden aynı etnik köken, medeniyet, dil ve dine sahip yeni beş Türk Cumhuriyeti tarih sahnesine çıkmıştır. Bu devletlerin gerek kendi aralarında gerekse Türkiye ile ilişki kurmaları konusunda izlenecek yol merak konusu olmuştur. Bağımsızlıkların hemen ardında Ankara'nın ev sahipliğinde 1992 yılında başlayan "Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi" zamanla kurumsallaşarak, 2009 yılında "Türk Konseyi" ve 2021 yılında ise "Türk Devletleri Teşkilatı"na dönüşmüştür. Türk Devletleri arasındaki ilişkilerin kökeninde ortak etnik, dil, din, tarih ve medeniyet gibi geleneksel unsurlar önemli rol oynarken, bu ilişkilerin hedefinde ise stratejik işbirliği, karşılıklı fayda, refah ve istikrar üzerinde oturtulmuş ortak geleceğin inşası yatmaktadır. Zengin enerji kaynaklarına sahip, Asya ile Avrupa arasında önemli lojistik ve ticari alan üzerinde bulunan Türk Devletleri gerek kendi aralarında gerekse Asya-Avrupa arasında önemli bir ekonomik işbirliği oluşturma potansiyeline sahiptir. Türk Devletleri arasında kurulacak çok yönlü yoğun bir işbirliği, Avrasya bölgesinin sahip olduğu zenginliklerin hakkaniyetle paylaşmasına, Bölgede barış ve istikrarın sağlanmasına neden olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Cumhuriyetleri, Türk Konseyi, Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Dünyası, Türkistan.

BILATERAL RELATIONS BETWEEN MEMBER STATES OF THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES

Abstract

After the dissolution of the USSR, five new Turkish Republics with the same ethnic origin, civilization, language, and religion emerged on the stage of history. The strategy to be followed by these states in establishing bilateral relations among themselves and with Turkey has been a matter of curiosity. The "Summit of Heads of State of Turkic Speaking Countries", which started in 1992 after their independence and was hosted by Ankara, was institutionalized over time and reached the level of the "Turkic Council" in 2009. The Council was transformed into the "Organization of Turkic States" in 2021. Traditional foundations such as common ethnicity, language, religion, history, and civilization play an important role in the relations between the Turkic States. The goal of these relations is to build a common future based on strategic cooperation, mutual benefit, prosperity, and stability. The Turkic States have the potential for significant economic cooperation among themselves and with third countries due to their rich energy resources and strategic location between Asia and Europe. A multilateral cooperation among the Turkic States will lead to the equitable sharing of the riches of the Eurasian region and ensure peace and stability in the region.

Keywords: Turkic Republics, Turkic Council, Organization of Turkic States, Turkic World, Turkestan.

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü myuce@uludag.edu.tr.

GİRİŞ

Türk Dünyası Kültürel ve coğrafi bir kavram olup, Orta Asya, Anadolu, Kafkasya, Rusya-Sibirya, Orta Doğu, İran ve Balkanlar coğrafyasında genel bir yayılım gösteren Türk halklarını ve Türk devletlerini ifade etmektedir. Asya ile Avrupa kıtasında yer alan bu coğrafya aynı zamanda Doğu-Batı arasındaki ticaretin geçiş güzergâhında yer alarak dünyanın jeopolitik kalbinde yer alan mümtaz bir bölgedir. 300 milyonluk nüfusu, 1,4 trilyon dolarlık milli geliri, 700 milyar dolarlık dış ticaret hacmine sahiptir. Türk Dünyası kavramı sadece bağımsız Türk Devletleri değil aynı zamanda özerk cumhuriyetleri ve farklı ülkelerde yaşayan Türk toplulukları da içine almaktadır. O nedenle Türk Dünyası kavramı bağımsız Türk Devletleri içine alan daha kapsamlı bir üst kavramdır. Ancak bu çalışmada sadece Türk Devletleri Teşkilatı'na üye ve/veya gözlemci üye ülkeler arasında ikili siyasi ilişkiler genel hatlarıyla ele alınacaktır.

Türk Dünyasının somut iradesinin teşekkülü olan Türk Devletleri Teşkilatının 5 asıl üye 3 yedek üyesi bulunmaktadır. IMF verilerine göre Türk Devletlerinin temel sosyo-ekonomik büyüklükleri şöyledir:

Tablo 1: TDT Üye Devletlerin Sosyo-Ekonomik Görünümleri (2021 Yılı)

Ülke	Nüfus Milyon kişi	GSYH (Reel)	GSYH Milyar \$	Cari Denge	İşsizlik (%)	TÜFE (%)	KBG (\$)	Dış Ticaret Hacmi Milyar \$
Türkiye	86,6	11.4	946.01	-1.7	12	36,1	10.9	496.7
Azerbaycan	10,4	5,6	55.97	15.2	6	12,0	5.4	34,0
Kazakistan	19,6	4.1	218.01	-2.9	4,9	8,4	11.1	102,0
Özbekistan	35,5	7.4	80.97	-7.0	9,5	10,0	2.3	38.0
Kırgızistan	6,9	3.7	55.97	-8.7	9,0	11,2	1.4	0.73
Türkmenistan	6,1	4.6	66.63	0.6	-	21,0	10.9	7.00
Macaristan	9,7	7,1	182,28	-3.2	4,1	7,4	18,7	280.0

Kaynak: IMF, World Economic Outlook 2022, Trademap.org.

Bu çalışmada TDT'ye üye ülkelerin siyasi ikili ya da çok taraflı olarak kendi aralarında gerçekleştirdikleri ilişkiler ele alınacaktır. Bu kapsam her bir ülkenin diğer ülkelerle ilişkileri ele alınarak bu ilişkilerin gelişme seyri hakkında bilgi verilecektir. Üye ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin gelişimleri Türk Devletleri Teşkilatının kurumsal yapısına da olumlu katkı sağlayarak kurumsal bir işbirliği ortamına yol açacağı beklenmektedir. Böylece diğer entegrasyon biçimlerinde farklı olarak işbirliği alanları Teşkilat tarafında üye ülkelere baskılanması sonucu değil üye ülkelerin ikili ya da çoklu işbirliği iradeleri teşkilatın projesi haline gelecektir.

1. TÜRKİYE İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDA İLİŞKİLER

1.1. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

Azerbaycan'ın bağımsızlığına yeniden kavuşmasından bu yana geçen 30 yılı aşkın süreye göz önüne alındığında, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin önemli aşama kat ettiği söylenebilir. İki kardeş ülke arasındaki ilişkilerin seyri dört aşamaya ayırarak incelenebilir. İlk aşamada ilişkiler duygu ve ideoloji yoğunluklu olmuştur. İkinci aşamada kişisel ilişkiler ön planda olmuştur. Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev ile Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel arasındaki kişisel ilişkiler ikili ilişkilerin esasını teşkil etmiştir. Merhum Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Türkiye ve Azerbaycan için kullandığı “*bir millet, iki devlet*” sözleri ilişkilerde temel prensip olmuş, ilişkilerin seyri bu ilke çerçevesinde yürümüştür. Üçüncü aşama ise ilişkilerin kurumsallaşması aşamasıdır. Temelleri önceki yönetimler tarafından atılmakla beraber Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan gayretleriyle şekillenen ve çok boyutlu işbirliğinin gerçekleştiği dönem olmuştur (Aslanlı, Kurban 33). Bu döneme damgasını vuran en önemli anlaşma ise doğalgaz anlaşması olmuştur. Şahdeniz 2 yatağından çıkarılan doğal gazın Türkiye ve Avrupa'ya iletilmesini sağlayan, Güney Kafkasya Boru Hattı, Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı'ndan (TAP) oluşan Güney Gaz Koridoru inşa edilmesi iki ülke arasındaki ilişkileri stratejik boyuta taşımıştır. Böylece ilişkilerini stratejik müttefiklik üzerinde kuran Türkiye ile Azerbaycan, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, TANAP, Bakü-Tiflis-Kars demir yolu hattı gibi projelere imza atarak ilişkilerini planlanan projelerle güçlendirmişlerdir. Dördüncü aşaması ise 44 gün süren 2. Karabağ savaşı ve sonrası dönemdir. Bu dönem Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine stratejik derinlik kazanarak iki ülke arasındaki işbirliği düzeyi zirveye taşımıştır. İki ülke ilişkisinde âdete “bir millet, tek devlet gibi hareket eden iki devlet” prensibi hayat bulmuştur. İkinci Karabağ Savaşı sürecinde Türkiye ve Türk halkı Azerbaycan'a en üst düzeyde ve en yüksek sesle siyasi ve manevi destek vermiştir. Zafer sonrası Erdoğan ve Aliyev, 15 Haziran 2021'de Şuşa'da “Şuşa Beyannamesi”ni imzalayarak iki ülke arasındaki ilişkileri daha üst düzeye çıkarmış ve kardeş ülkeleri stratejik müttefik ülke haline getirmiştir (Yüce, Azerbaycan-Türkiye 86).

1.2. Türkiye-Kazakistan İlişkileri

Türkiye ile Kazakistan arasında başlayan sıcak ilişki artarak günümüze kadar devam etmiştir. Kazakistan “Çok yönlü ve dengeli ilişki” şeklinde ifade edebileceğimiz geleneksel dış politikası ekseninde Türkiye ile her zaman iyi ve yapıcı ilişkiler kurmuştur. Bu politikanın oluşumunda Kazakistan Cumhuriyetinin kurucu Cumhurbaşkanı ve Türk Dünyası Aksakalı Nur Sultan Nazarbayev’in önemli katkısı olmuştur. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak da günümüzde Türkiye ile Kazakistan arasında birçok konuda ve birçok sektörde ciddi anlamda iş birliği yapılmaktadır. Özellikle 2009 yılında iki ülke arasında imzalanan *Stratejik Ortaklık Anlaşması* ve 2012 yılında kurulan *Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi* siyasi ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır.

Türkiye ile Kazakistan ilişkileri yoğunluklu olarak Türk Devletler Teşkilatı kapsamında birlikte yürütülen ilişkiler ve ikili ilişkiler şeklinde ele almak mümkündür. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi/Türk Keneşi), Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi/Türk Keneşi), Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk İş Konseyi, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Mirası Vakfı gibi kurum ve kuruluşların kurulmasında ve gelişmesinde Türkiye-Kazakistan işbirliği büyük önem arz etmiştir. Özellikle Türk Konseyi’nin Türk Devletleri Teşkilatı ismi alınmasında ve 2040 Vizyonu Belgesinin imzalanmasında Kazakistan Türkiye ile yoğun işbirliği içine girmiştir.

Türkiye ile Kazakistan arasında ikili siyasi ilişkiler de Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği seviyesine yükselmiştir. Birçok sahada etkili olan bu ilişki Türkiye açısından kırılma noktası olan iki önemli konuda Kazakistan’ın inisiyatif alması Türkiye-Kazakistan ilişkilerinin derinlik kazanmasına neden olmuştur. Birincisi kamuoyunda “Uçak krizi” olarak adlandırılan Türkiye-Rusya arasında çıkan krizin çözümlenmesinde Kazakistan’ın arabulucu olmasıdır. 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye’nin Rusya’nın uçağını angajman kuralları çerçevesinde düşürmesi sonucu gerilen Türkiye-Rusya ilişkilerinin normalleştirilmesinde dönemin Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in önemli katkısı olmuştur. İki ülke arasındaki gerginliğin büyük çaplı çatışmalara yol açabileceğinin farkında olan Nazarbayev, her iki ülke ile güçlü bağları olmasına karşın tarafsızlığını korumayı başarmış ve arabuluculuk rolünü üstlenmiştir (Mussurova 93).

İkincisi ise 15 Temmuz hadisesinde Kazakistan'ın Türkiye'den yanı net tavır göstermesidir. Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olan 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimine karşı ABD ve Avrupa Birliği ikircilikli bir tavır takınırken, Nazarbayev'in darbe teşebbüsünün hemen sonrasında Türkiye'yi ziyaret ederek desteğini bildirmiştir. Bu zor zamanda "Türk dünyası aksakalı" Nazarbayev'in Türkiye'yi ziyaret eden ilk Cumhurbaşkanı olması ve açıkça Türkiye desteğini bildirmesi Türkiye-Kazakistan ilişkisinin derinliği açısından büyük önem arz etmektedir.

Kazakistan'ı Türkiye ile stratejik ortaklık kurmayı ve daha da derinleştirmeye yönelten faktörlerden biri de Rusya'nın yayılmacı yeni dış politikası olmuştur. Rusya'nın, hinterlandı olarak gördüğü Ukrayna'yı işgali, bölgedeki Türk Devletleri de tedirgin etmiştir. Bu tedirginlik önemli bir etnik Rus nüfusa sahip ve Rusya'yla 6 bin kilometreden fazla sınırı bulunan Kazakistan'da daha yoğun hissedilmiştir. Zira pek çok Rus yetkili ve milletvekilinin Kazakistan'ın Rusya'nın bir parçası olduğuna ilişkin açıklamaları Rusya'nın Kazakistan toprakları üzerindeki emeli ortaya koymuştur. İHA ve SİHA'lar gibi başarısı test edilmiş savunma sanayi konusunda ciddi atılım içinde olan Türkiye ile ittifak kurmak Kazakistan için oldukça realist bir yaklaşım olmuştur. Bu minvalde Kazakistan Cumhurbaşkanı Ocak olayları sonrasında Mayıs 2022'de ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yapmıştır. Bu ziyarette iki ülke arasında ulaşım, savunma sanayi, askeri istihbarat, bilişim teknolojileri, kültür, tarım, taşımacılık, ticaret, gümrük, çevre, eğitim, gençlik, iletişim ve arşiv alanlarında iş birliğini içeren 14 anlaşma imzalanmıştır. Kazakistan'ın liderliğinde kurulan Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'nı katılmak üzere Kazakistan'a giden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Astana ziyaretinde Türkiye-Kazakistan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dördüncü toplantısı yapılmış ve birçok alanda işbirliğinin yapılması konusunda protokol imzalanmıştır.

1.3. Türkiye-Özbekistan İlişkileri

Türkiye, Orta Asya Türk Devletleri içinde en yoğun nüfusa sahip olan, jeostratejik konumu, köklü tarihi, zengin kültürel değerleri ve ekonomik potansiyeli, girişimci insan kaynakları, Orta Asya'nın tüm ülkeleriyle ortak sınırlarının olması nedeniyle bölgenin kilit ülkesi olması gibi sahip olduğu mümtaz özellikleri nedeniyle bölgesel barış ve istikrar için önemli bir konumda bulunan Özbekistan ile arasındaki işbirliğinin her alanda gelişmesine

büyük önem vermektedir. Türk kültür ve medeniyet tarihinde önemli bir yeri bulunan ve Türk halkının gönül coğrafyasında mümtaz bir yere sahip Özbekistan ile başlayan samimi ve ciddi işbirliği maalesef istikrarlı bir şekilde devam etmemiştir. İki ülke arasında 1999 yılında kırılma noktasına gelen ilişkiler zaman zaman olumlu ivme yakalasa da istenen seviyeye çıkmamıştır. 2016 yılında Mirziyoyev'in göreve gelmesi ardında Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 17-18 Kasım 2016 tarihlerinde Özbekistan'ı ziyaret etmesiyle başlayan üst düzey görüşme, Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev'in 25 Ekim 2017 tarihinde Türkiye ziyaret etmiş ve bu üst düzeyli ziyaretler karşılıklı olarak sıklıkla devam etmiştir. Bu görüşmeler neticesinde iki ülke arasında uzun yıllar durağan olan ilişkilerin seyri yeniden olumlu yönde yükselişe geçmesine neden olmuştur. Bu kapsamda 2018 yılında Türkiye-Özbekistan arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) kurulması hususuna yer veren bir Ortak Açıklama da dâhil olmak üzere, çeşitli alanlarda çok sayıda belge imzalanmış, Türkiye-Özbekistan Ortak Stratejik Planlama Grubu oluşturulmuştur. Bu olumlu gelişmelerin bir yansıması olarak Özbekistan Türkiye'ye uyguladığı vizeyi kaldırmıştır. 2019 yılında Özbekistan'ın Türk Devletleri Teşkilatına üye olmasıyla Türk – Özbekistan ilişkileri yeni bir boyut kazanarak ikili ilişkiler yanında TDT bünyesinde de çok taraflı bir ilişki süreci başlamıştır.

Bilindiği üzere Özbekistan Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesine mesafeli yaklaşmaktaydı. Özbekistan, 2000'de yapılan Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesine cumhurbaşkanı düzeyinde katılırken, 2001'de düzenlenen Zirve'ye ise meclis başkanı düzeyinde katılım sağlamıştır. Mirziyoyev'in cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Türk Konseyine yeniden ilgi gösteren Özbekistan ve 2018'de Bışkek'te yapılan Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi toplantısına katılmış ve 2019'de da Türk Konseyine resmen üye olmuştur. 2022 yılında ise Özbekistan Türk Devletleri Teşkilatına ev sahibi yapacaktır. Böylece Özbekistan bir taraftan Türk Cumhuriyetleriyle ikili ilişkilerini geliştirirken, diğer taraftan ise Türk Devletlerinin siyasi iradelerinin yansıması olan TDT içinde daha aktif rol oynamayı tercih etmiş bulunmaktadır.

Türkiye yeni dönemde Özbekistan'la ilişkilerine büyük önem vermekte, Özbekistan ile her alanda çok yönlü işbirliği yetiştirmeye büyük özen göstermektedir. Başta eğitim, kültür ve turizm olmak üzere birçok alanda ortak işbirliği için gerekli çalışmalar yapmaktadır. Aynı şekilde Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Özbekistan-Türkiye ilişkilerine özel bir önem

vermekte, Türkiye'nin tecrübelerinden istifade etmeye çalışmakta, üçüncü rönesans olarak adlandırdığı yeni reformların hayata geçirilmesinde Türkiye örneği rol model olarak almaktadır. Diğer bir ifadeyle dönüşüm sürecine giren “içe kapanık” Özbekistan'dan “dışa açık ve şeffaf” bir Özbekistan'a doğru evrilen “Yeni Özbekistan'ın” oluşum sürecinde, yani Özbekistan'ın 3. Rönesansında, Özbekistan Cumhurbaşkanı Türkiye ile Özbekistan arasında gelişen ilişkilere büyük önem vermekte ve Türkiye tecrübesinin bu sürece büyük katkı sağlayacağı yönde irade beyanında bulunarak bürokratları ve kamuoyunu yönlendirmektedir.

1.4. Türkiye- Kırgızistan İlişkileri

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkin Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen akabinde başlamış dönemin cumhurbaşkanları Turgut Özal ve Askar Akayev'in 1991 yılında “Kırgız Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği İle İlgili Anlaşma”yı imzalamasıyla hukuku temele oturmuştur. 23 Aralık 1991'de Kırgızistan'ın ilk devlet başkanı Askar Akayev ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yapmış ve bu ziyarette bir dizi işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Türkiye ile Kırgızistan arasında eğitim, kültür, ticaret ve ekonomik işbirliği, ulaştırma, iletişim, askeri ve diğer alanlarda 100'ü aşkın anlaşma ve işbirliği belgesi imzalanmıştır. İki ülke arasında imzalanan “*Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması*”, sonrasında 1999 yılında “Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla” bildirisi yayımlanmış ve 2011 yılında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama yapılmıştır. Bu belgeler günümüzde iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın oluşmasının temel belgelerdir. Böylece Kırgızistan'ın bağımsızlık kazanmasından itibaren gelişmekte olan Türkiye – Kırgızistan ilişkilerin 2011 yılından itibaren stratejik ortaklık gibi yüksek seviyesine yükselmiştir. Her ne kadar zaman zaman iki ülke ilişkilerinde bazı aksamalar yaşanmış olsa da Kırgızistan'da yönetime her iktidar Türkiye ilişkilerine özel bir önem vermiştir. Türkiye, bölgede başta sınır meselesi olmak üzere birçok alanda güvenlik endişesi yaşayan Kırgızistan'a 2021 yılında Bayraktar TB2 silahlı insansız hava araçları satışı ile ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır.

Türkiye-Kırgızistan, iki kardeş ülke arasındaki ilişkiler stratejik ortaklık seviyesine ulaşmış olmakla birlikte siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel olarak çok geniş bir yelpazede ilerlemektedir. Türkiye, genç bir ülke olan Kırgızistan'a en çok kalkınma yardımı ve sosyal yardım yapan ülkelerin başında gelmektedir. Uluslararası kuruluşlarla ilişki kurulması ve

dünya ticaretine entegrasyon konusunda da en büyük desteği yine Türkiye vermiştir. Ekonomik alanda Kırgızistan'da en büyük ikinci yatırımcı ülke olan Türkiye, istihdam sağlama açısından ise birinci sıradadır. Kırgızistan'ın bağımsızlık yıllarında Türkiye, yaklaşık 1 milyar ABD dolarını gelecekte Kırgızistan'a yatırım çekme adına aktarmıştır. 28 Nisan 1992'te ise Mutabakat Zaptı kapsamında Türk Exim Bank ile Kırgız Cumhuriyeti Merkez Bankası arasında 75 milyon ABD dolarlık Mal ve Proje Kredisi Anlaşması imzalanmıştır. Bu kredinin 48,13 milyon doları kullanılmış, geri ödemesi altı defa ertelenmiş, 2012 yılında ise Türkiye borcu tamamen silmiştir (Yüce, Sosyo-ekonomik 331).

Türkiye-Kırgızistan ilişkilerinde Türkiye tarafından açılan eğitim kurumları önemli bir etken olmuştur. Baştan Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi olmak üzere Türkiye'nin Kırgızistan'da açtığı okulların ülkenin ekonomisine sağladığı katkının yanı sıra kültürel ilişkin entegrasyonuna da ciddi katkı sağlamaktadır. İlköğretimden tutun orta öğretim ve yükseköğretime kadar açılan ve ülkenin en saygın eğitim kurumları olan bu okullarda Kırgız öğrenciler tamamen ücretsiz eğitim almaktadırlar. Diğer taraftan özellikle Üniversitede öğrenim görmek üzere diğer Türk Cumhuriyetlerinden Kırgızistan'a gelen öğrenciler arasında kültürel kaynaşma üst düzeyde gerçekleşmektedir.

Türkiye – Kırgızistan ilişkilerinde TİKA kayda değer üstlendiği bir fonksiyon üstlenmiştir. TİKA Kırgızistan'ın sosyal yapısını üretmesi, kimliğini sağlıklı bir şekilde inşa etmesi, kültürel ve siyasi hakların gelişmesi, teknik alt yapı konusunda eksiklerin giderilmesi konusunda somut katkıları devam edegelmektedir. Bu kapsamda TİKA, Kırgızistan'a başta eğitim, kültür, turizm, sağlık, tarım – hayvancılık ve enerji olmak üzere birçok alanda destek sağladığı ve bu alana ilişkin projeleri finanse ettiği bilinmektedir.

1.5. Türkiye- Türkmenistan İlişkileri

Bağımsızlık ardında Türkiye ile Türkmenistan arasında başlatılan diplomatik ilişki sonucu iki ülke arasında kültürel ve ekonomik alanlarda işbirliğini kapsayan çok sayıda anlaşma imzalamıştır. Başlangıçta çok samimi bir süreçte ilerleyen ilişkiler zamanla iki ülkenin kendi gerçekleri ile karşılaşılması sonucu temkinli – mesafeli bir düzeye inmişse de genel itibarıyla iki ülke arasında ciddi bir sorun yaşanmamıştır. Her zaman Türkiye ile Türkmenistan arasında özel bir ilişkinin varlığı hissedilmiştir. Berdimuhammedov'un iktidarı gelmesi ile Türkmenbaşı zamanında kabul edilen tarafsızlık statüsüne sadık kalınmakla birlikte “Açık Kapılar” adlı siyasetini hayata geçirilmiştir. Bu değişim sonucu Türkmenistan

dış politikada daha aktif bir rol üstlenmeyi tercih etmiştir. Berdimuhammedov, Türkmenbaşı döneminde içe kapanan ülkeyi dışa açmayı hedeflemiş, bu minvalde başta komşularla olan ilişkiler olmak üzere Türkmenistan'ın dış ilişkilerine bir ivme kazandırmayı hedeflenmiştir. Türkmenistan'ın dışa açılım projesi ivme kazanmasıyla birlikte Türkiye-Türkmenistan ilişkilerinde de yeniden bir canlanma gözlenmiştir. İki ülke arasında çok sayıda üst düzey ziyaret gerçekleşmiş ve birçok alanda işbirliği yapılması konusunda irade oluşmuştur (Yüce, Bağımsızlıklarının 108). Hali hazırda iki ülke arasındaki işbirliği dış politika, ticaret ve ekonomi, kültür ve eğitim başta olmak üzere her alanda olumlu bir seyir izlemektedir. Diğer taraftan Ekonomi İşbirliği Teşkilatı kapsamında Türkiye ile Türkistan arasında işbirliği yapılmaktadır.

İstanbul'da gerçekleşen Türk Konseyin 8. Zirvesinde ismi Türk Devletleri Teşkilatı olarak değişen yeni dönem Türkmenistan'ın gözlemci üye olmasıyla Türkmenistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Bu zirve ardında Ekonomi İşbirliği Teşkilatı Zirvesi öncesinde 27 Kasım 2021 tarihinde Türkmenistan'ı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkmenistan'da çok samimi bir şekilde karşılanmış ve iki ülke arasında başta medya, sağlık, tarım, eğitim ve finans olmak stratejik alanlarda 8 önemli anlaşma imzalanmıştır. İmza töreni ardında yapılan basın açıklamasında G. Berdimuhamedov'un "Türkiye ile stratejik uzun vadeli ilişkiler geliştirmek, Türkmenistan dış politikasının öncelikli amaçlarından biri olduğunu" (<https://www.indyrturk.com/node/441031/haber/t%C3%BCrkiye-ve-t%C3%BCrkmenistan...>, 2021: 16.09.2022) vurgulaması Türkiye ile Türkmenistan arasında ilişkilerin yeni bir döneme girmesi açısından önemli bir açıklama olmuştur. 11 Kasım 2022 Semerkant'ta yapılacak olan Türk Devletleri Teşkilatı Zirvesinde Türkmenistan'ın Teşkilata tam üye olması halinde bu durumun Türkiye ile Türkmenistan ilişkileri daha ileri bir seviyeye taşıyacaktır.

1.6. Türkiye-Macaristan İlişkileri

Macaristan tarihi süreç içinde Osmanlı Devleti egemenliğine girmiş olması ve İkinci Dünya Savaşı sonrası 45 yıl SSCB'nin işgalinde kalması ve aynı zamanda kökenlerinin Batı Hun İmparatorluğuna dayanması ülkenin Türkiye, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve post-Sovyet ülkeleri ile daha iyi ilişki kurmasının zemini oluşturmuştur. Bu tarihi temel Macaristan'ın Doğu ile Batı arasında bir köprü rolü oynamasına zemin oluşturmuştur.

Gyurcsany hükümetinin “Küresel Açılım” konseptine dayanan ve Viktor Orban’ın 2010’da hükümeti devralmasıyla mevcut politikayı geliştirerek “Doğu’ya Açılım” halini verdiği ekonomi temelli dış politika açılımı (Deregözü 15) Macaristan’ın başta Türkiye olmak üzere Türk Devletleriyle yakın ilişki kurmaya sevk etmiştir.

Viktor Orban’ın 2010’da hükümeti devralmasıyla başlatılan “Doğuya Açılım” politikası, Türkiye-Macaristan ilişkileri ivme kazanarak stratejik bir mahiyet kazanmıştır. Hali hazırda iki ülke arasında iyi işleyen iş birliği mekanizmaları bulunmakta ve uluslararası platformlarda da her iki ülke birbirini desteklemektedir. Mesela Türkiye, Macaristan’ı NATO, OECD, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kuruluşlara üyeliği sürecinde desteklerken, Macaristan ise Türkiye’nin AB üyeliği sürecine tam destek vermektedir. Ayrıca 16 Ekim 2014’te Budapeşte’de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti temsilciliğinin açılmış olması Türkiye-Macaristan ilişkinlerinin gelişme seyri açısından önemli bir ip ucu oluşturmaktadır.

Türkiye-Macaristan ilişkileri diğer TDT üye ülkelerden farklı olarak Batı eksenli ilişkiler çerçevesinde şekillenmiştir. Türkiye ile Macaristan arasında tarihten gelen bağlar ve kültürel yakınlık yanında her iki ülkenin NATO müttefikliği, AB ve Avrupa Konseyi olmak üzere Batı kaynaklı uluslararası örgütlerde işbirliği çerçevesinde dostane bir şekilde yürümektedir. İkili ilişkiler, son dönemde artan karşılıklı üst düzey ziyaretler ve istişare mekanizmaları ile her alanda ivme kazanmış bulunmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan’ın Başbakanlığı döneminde Şubat 2013 tarihinde Macaristan’a gerçekleştirdiği ziyarette iki ülke arasında “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi” (YDSK) kurulması kararı alınmış ve Macaristan Başbakanı Viktor Orban’ın Aralık 2013 tarihinde Türkiye’ye yaptığı resmi ziyaret sırasında, Başbakanlar düzeyinde ve her iki taraftan çok sayıda Bakanın katılımıyla ilk YDSK Toplantısı gerçekleştirmiş ve iki ülke ilişkileri stratejik işbirliği düzeyine çıkarılmıştır. YDSK toplantıları ilerleyen yıllarda devam ede gelmiştir.

Türkiye ile Macaristan ilişkilerinin bir boyutu da iki ülkenin TDT bünyesinde yaptıkları işbirliğidir. Türkiye Macaristan’ın Eylül 2018’de Kırgızistan’ın Cholpon-Ata şehrinde düzenlenen 6. Zirve sırasında Türk Konseyine gözlemci üyeliği desteklemiştir. Macaristan Ulusal Meclis Başkanı Laszlo Köver, Kasım 2018’de İzmir’de gerçekleştirilen Türk Konseyi Parlamenterler Asamblesine katılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda 2019 yılında Türk Konseyi’nin Avrupa Temsilcilik Ofisi açılmış ve bu ofis aktif bir şekilde diplomatik, kültürel etkinlikler düzenlenmektedir. Böylece Macaristan TDT duyduğu ilgi artırmış ve

ilerleyen zirvelerde üst düzeyde temsil sağlanmıştır. Bu ilişki iki ülkenin ikili ilişkilerine yansımış, ikili ilişkilerin gelişimi de beraberinde iki ülkenin TDT bünyesinde işbirliğini artırmıştır.

Macaristan'ın uzun dönem Osmanlı Devleti'nin yönetiminde kalması iki ülke arasında tarihi ortak kültürel eserlerin oluşmasına neden olmuştur. Mesela Budapeşte, Peç, Zigetvar, Eger gibi şehirlerde birçok eserin (cami, hamam, türbe) TİKA tarafından restorasyon edilmesi iki ülkenin ortak tarihi mirasının daha görünür bir hal almasına vesile olmuştur. Bu kültürel bağlar iki ülkenin birbirine daha yakın ilişki kurmasını sağlamış ve ülkelerin daha yoğun işbirliğine içine girmesine neden olmuştur. Budapeşte'de Yunus Emre Türk Kültür Merkezi ve İstanbul'da da Macar Kültür Merkezi bulunmaktadır. Ayrıca, her iki ülkede Türkoloji ve Hungaroloji kürsüleri bulunmaktadır. Türkiye'nin Macaristan'da Eger, Sopron ve Szeged'de faal, Keszthely, Szetendre, Biatorbagy ve Pecs'te münhal durumda Fahri Konsoloslukları bulunmaktadır. Macaristan'ın İstanbul'da Başkonsolosluğu Antalya, İzmir, Adana, Kütahya, Kayseri, Tekirdağ, Kocaeli illerimizde faal; Trabzon ve Bodrum'da münhal Fahri Konsoloslukları bulunmaktadır.

Ayrıca iki ülke arasında 1923'te imzalanan "Dostluk ve İş Birliği Anlaşması'nın 1924'te yürürlüğe girmesi ve karşılıklı olarak büyükelçilikler de 1924'te açılmasının 100. Yıldönümünde 2024 yılının karşılıklı Kültür Yılı ilan edilmesine karar verilmiştir. Bu vesileyle 2021 yılı boyunca hem Macaristan'da hem de Türkiye'de çok sayıda kültürel, akademik ve muhtemelen ticari, ekonomik etkinlikler düzenlenmesi planlanmaktadır. İki ülke arasında 12 Mart 2015'te "Dostluk ve İş Birliği Anlaşması" yeniden imzalanmıştır. Bu anlaşmanın beşinci maddesi iki ülkenin dış politikada birlikte hareket etmenin zemini oluşturmuştur. Söz konusu maddeye göre, "Taraflar, uluslararası ve bölgesel örgütlerde, komitelerde ve görevlerde birbirlerinin adaylıklarını karşılıklı desteklemek de dahil olmak üzere, özellikle Birleşmiş Milletler (BM) ve NATO çerçevesinde uluslararası örgütlerde faaliyetlerini yürütürken aktif iş birliğinde bulunacaklar ve uygun görülecek şekilde politikalarının eş güdümünü sağlayacaklardır."

2. AZERBAYCAN İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDA İLİŞKİLER

2.1. Azerbaycan – Türkmenistan İlişkileri

SSCB'nin dağılmasından sonra, iki ülke ilişkilerinde bazı konularda görüş ayrılıkları hakim olsa da, Azerbaycan-Türkmenistan ilişkileri son dönemlerde stratejik ortaklık düzeyine yükselmiştir. Hidrokarbon kaynakları bakımından zengin olan Hazar bölgesi, bu ülke ile Azerbaycan arasındaki ulaşım, lojistik ve enerji kaynaklarının taşınması alanında işbirliği zorunlu hale getirmiştir. Özellikle Azerbaycan-Türkiye işbirliğinin oluşturduğu jeopolitik durum Türkmenistan'ın Azerbaycan üzerinden AB açılması seçeneği cazip hale getirmiştir. Bir taraftan Azerbaycan mevcut enerji nakil hatları enerji ihracatının çeşitlendirilmesi açısından Türkmenistan'a cazip bir işbirliği sunarken, diğer taraftan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu altyapısı ya da Zengezur boğazının açılmasıyla birlikte Bakü-Kars demir yolu Türkmenistan mallarının Türkiye'ye ve Avrupa'ya sevki veya ters yönde taşınması için cazip bir imkân sunmaktadır. Bu işbirliği imkânı sadece Türkmenistan sınırlı kalmayıp ayrıca denizle bağlantısı olmayan Özbekistan ve Kırgızistan için de Türkmenistan ve Azerbaycan üzerinde aynı imkânı sunmaktadır. Bu alanda yapılacak işbirliği tarihi ipek yolu hattı üzerinde bulunan TDT üye ülkeler açısında taşıma maliyetini azaltarak TDT kalkınma beklentilerine hizmet edecektir.

Karabağ zaferi sonrası işgal altındaki topraklarını ülkesine katan Azerbaycan'ın bu başarısı aynı zamanda Azerbaycan'ın Türk Dünyası ile ilişkilerinde de yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Aliyev'in ifade ettiği gibi Zengezur boğazının açılması, Türk Dünyasında coğrafi parçalamayı ortadan kaldırarak, coğrafi bütünlüğü sağlayacaktır. Bu gelişme yeni bir paradigmanın doğmasına neden olmuştur. Zira Zengezur boğazının açılması bölgenin barış, huzur ve istikrarına sağlayacağı katkı yanı sıra Hazar geçişli doğu-batı orta koridor güzergâhındaki ülkelere ticaret ve yatırım imkânı sunacaktır. Bu da doğal olarak Azerbaycan'a komşu ülkelerin dikkatini yeniden Azerbaycan'a çevrilmesine neden olmuştur. Bu boğazdan yararlanabilecek potansiyel ülkelerin başında Türkmenistan yer almaktadır.

Aslında Azerbaycan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile iş birliğini geliştirmesi ve aktif diyalog tesis etme çabası ülkenin yeni dönem dış politika hedefleriyle de doğrudan örtüşmektedir. Özellikle Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında Rus enerjisine alternatif enerji kaynağı arayışına giren Avrupa'nın başvuracağı yer kuşkusuz Hazar Bölgesidir. Bu bölgenin

en önemli aktörü de kuşkusuz Azerbaycan'dır. Azerbaycan'ın diğer Türk Cumhuriyetleri ile enerji alanında oluşturacağı iş birliği sonucu bu ülkelerin enerji kaynaklarını mevcut boru hatları üzerinde Türkiye'ye taşıyarak Avrupa pazarına ulaştırması bölge için yeni bir jeostratejik-jeopolitik durum oluşturacaktır. Nitekim bu hususta da Azerbaycan hem Avrupa Birliği hem de Orta Asya Türk Cumhuriyetleri nezdinde ciddi girişimlerde bulunmuştur.

Azerbaycan'ın Türkmenistan ile yaşadığı sorun Hazarın statüsü konusundan yaşanan anlaşmazlık teşkil etmekteydi. Kasım 2021'de Rusya, İran, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan liderleri Kazakistan'ın Aktau kentinde düzenlenen törende Hazar Denizi'nin yerüstü ve yeraltı kaynaklarını nasıl paylaşacaklarına dair ortak sözleşmeyi imzalamışlardır. Bu sözleşme ile Hazar'a özel bir statüyle verilerek Hazar'ın yatağı göl hukukuna göre paylaşılırken, sularına deniz hukukuna yakın bir formül öngörülmüştür. Türkmenistan ile Azerbaycan yıllardan beri "Trans-Hazar" doğalgaz boru hattı üzerinde görüşmeler yapmaktaydılar. Ancak Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmemiş olması dolayı bu proje hayata geçemiyordu. O nedenle sağlanan bu anlaşma sonunda söz konusu projenin hayata geçmesinin önündeki engellerden biri kalmış oldu. Bu durum büyük gaz rezervlerine sahip ülkelerden biri olan Türkmenistan'ın Azerbaycan'ın Güney Gaz Koridoru'nu oluşturan Trans-Anadolu Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) aracılığıyla Türkiye ve Avrupa pazarlarına doğal gaz ihraç etmek imkânı bulmuş olacaktır.

Ayrıca, 12 Kasım 2021'de İstanbul'da gerçekleşen ve Türk Konseyi'nin adı "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak değişmesi karar bağlanan 8. Türk Konseyi Devlet Başkanları Zirvesin akabinde 28 Kasım 2021 tarihinde Aşkabat'ta düzenlenen Ekonomik İşbirliği Teşkilatı 15. Zirvesi kapsamında İran, Azerbaycan ve Türkmenistan arasında yılda 2 milyar metreküplük doğalgaz swap anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre; yılda 2 milyar metreküpe varan Türkmenistan doğalgazı, İran üzerinden Azerbaycan'a gönderilecektir. Bu anlaşmaların hayata geçmesiyle Azerbaycan açısından Hazar kaynaklı önemli bir sorun daha çözüme kavuşmuştur. Bu anlaşma sonucu Azerbaycan Türkmenistan doğal gazını iç piyasada kullanarak oluşturacağı doğal gaz arz fazlalığı Batıya ihraç etme imkânını bulurken, Türkmenistan da doğal müşterisini çeşitlendirerek Rusya'ya bağımlılığını azalmış olacaktır. Ayrıca iki ülke arasında nakliyat ve enerji alanında yapılan işbirliği Asya ve Avrupa arasında

yer alan bir ülke olarak Azerbaycan'da ulaştırma ve lojistiğin gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır.

Bu anlaşmanın sağladığı ivme ile her iki ülke milli meclisleri arasında diyalog oluşturulmuş ve üst düzey ziyaretler gerçekleşmeye başlamıştır. Bu olumlu atmosfer ise beraberinde birçok alanda işbirliği imkânı doğurmuştur. Hali hazırda Türkmenistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin aktif olarak gelişmekte ve iki devlet başkanının açık, samimi ve dostane siyasi temasları bu gelişmenin dinamiğini oluşturmaktadır. Bu ilişkiyi oluşmasında üst düzey ziyaretler yanında iki ülke arasında imzalanan protokoller de etkili olmuştur. Mesela 2017 yılında iki ülke arasında Stratejik Ortak Hakkında belge imzalanmıştır. 2018 yılında başta Ulaştırma, transit ve lojistik, demiryolları, gümrük ve yükseköğretim olmak üzere birçok konuya ilişkin protokol imzalanmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Türkmenistan Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısını kabulünde yaptığı konuşmada, Azerbaycan'ın Türkmenistan ile kardeşlik ilişkilerine büyük önem verdiğini ve her alanda ikili ilişkileri genişletmekle ilgilendiğini belirterek Türkmen tarafında da böyle bir tavır gördüğünü ifade etmiştir (<https://president.az/az/articles/view/24724>, 2017: 21.10.2022).

2.2. Azerbaycan –Özbekistan İlişkileri

Aynı etnik köken, ortak tarih ve kültüre, milli geleneklere sahip Azerbaycan ve Özbek halkları arasındaki dostluk ve kardeşliğin kökleri çok eski dönemlere uzanmaktadır. Özbekler, Azerbaycan edebiyatına ve kültürüne her zaman büyük ilgi duymuş, Azerbaycanlı yazarların eserlerinden yararlanmışlardır. Nizami Gencevi, Fuzuli, Nesimi gibi düşünürler Özbek edebiyatında ve edebi çalışmalarda özel bir rol oynamıştır. İki ülke arasında 1995 yılından itibaren siyasi ilişkiler kurulmuştur. 1996 yılında Azerbaycan'ın Özbekistan'daki büyükelçiliği açılmış ve 1998 yılında da Özbekistan'ın Azerbaycan'da büyükelçiliği açılmıştır. Bu ilişkinin kurulması ardında iki ülke arasında farklı yıllarda devlet başkanları düzeyinde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş, çeşitli alanlarda işbirliği, dostluk ve ortaklığın temelini oluşturan belgeler imzalanmıştır. Ayrıca her iki ülkenin Birleşmiş Milletler Teşkilatı, Türk Devletleri Teşkilatı, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Bağlantısızlar Hareketi ve diğer uluslararası kuruluşlar çerçevesinde yakın ilişki içindedirler.

Azerbaycan ile Özbekistan arasında ilişkilerin yüksel ivmesi yakalaması ise Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 21 Haziran 2022 tarihinde Özbekistan'ı ziyaret

etmesiyle olmuştur. Bu görüşmede başta “Azerbaycan Cumhuriyeti ile Özbekistan Cumhuriyeti arasında stratejik ortaklığın derinleştirilmesi ve kapsamlı işbirliğinin genişletilmesi bildirgesi” olmak üzere 19 işbirliği anlaşması imzalanmıştır (<https://president.az/az/articles/view/56481>, 2022: 21.07.2022). İşbirliği anlaşmaları arasında askeri ve askeri-teknik alanında işbirliği ile ortak otomobil üretimi ve ipek üretimi alanında işbirliği dikkat çekmektedir. Ayrıca bu ziyaret kapsamında gerçekleştirilen toplantılarda, iki ülke liderleri karşılıklı ticaret hacminin artırılmasına, ticari ve bölgesel düzeyde işbirliği ilişkilerinin güçlendirilmesine, ekonominin çeşitli alanlarında ortak yatırım projelerinin teşvik edilmesine ve ulaşım ve transit sektöründeki fırsatları etkin bir şekilde kullanması konularında mutabık kalınmıştır. Ayrıca devlet başkanları uluslararası ve bölgesel durum hakkında görüş alışverişinde bulunmuş çok taraflı işbirliği ve karşılıklı destek konusunda görüş birliğine varılmıştır.

Azerbaycan-Özbekistan ilişkilerine bakıldığında, her şeyden önce her iki ülke de Türk soylu olup, ortak tarih ve ortak medeniyet sahip, Sovyet işgali altında uzun süre yaşamış ve bunun doğal sonucu olarak benzerlik arz eden birçok soruna maruz kalmış ülkelerdir. O nedenle iki ülke arasında sosyo-kültürel ve ekonomik alanda ilişkiler mevcuttur. Her iki ülke de Türk Devletleri Teşkilatı üyesidir. Her iki ülke de Rusya'nın liderlik ettiği güvenlik örgütleri olmak üzere hiçbir askeri blokta yer almamaktadırlar. Azerbaycan sahip olduğu enerji kaynakları ve jeopolitik konumu itibarıyla Güney Kafkasya'nın en önemli ülkesi iken, Özbekistan Orta Asya'daki tüm devletlerle komşu olan, 35 milyon nüfusuyla en kalabalık nüfusa sahip olan, aktif işgücü ve girişimcilik yeteneğiyle temayüz etmiş, ipek yolu üzerinde yer alan Orta Asya'nın kalbi hükmünde bir ülkedir. Coğrafi konum olarak her iki ülke ipek yolu üzerinde yer almaktadır. Azerbaycan, Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan koridorun kapısı konumunda iken, Özbekistan ise Avrupa'yı Çine bağlayan koridorun doğu kapısı olan Türkistan coğrafyasının önemli bir bölgesidir. Bu haliyle her iki ülke coğrafi olarak birbirini tamamlamaktadırlar. Bu nedenle Azerbaycan – Özbekistan soy, tarih ve coğrafi açıdan doğal olarak müttefiklerdir.

Özbekistan açısında Azerbaycan'ı cazip kılan bir husus ta Hazar geçişli orta koridordur. Özbekistan orta koridor eksenli ulaşım ilgisine duymaktadır. Bilindiği üzere iki ülke kapalı kara devleti olmasına rağmen Doğu ile Batı arasındaki tarihi ulaşım yolu olan “ipek

yolu” yanında “Orta Koridor”un üzerinde yer almaktadır. Bu çerçevede “Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu” Özbekistan’ın Azerbaycan – Türkiye üzerinde Batıya ulaşma imkânı sağlamak açısından önemli bir lojistik imkân sağlamaktadır. Özbekistan’ın da söz konusu ulaşım koridorlarını kullanarak bu alandaki çalışmaların verimliliğinin artırılması, transit geçişlerle ilgili engellerin ortadan kaldırılması için ulaştırma bakanları başkanlığında bir çalışma grubunun oluşturulması konusunda mutabık kalınmıştır. Zira Çin - Kırgızistan- Özbekistan demir yolu inşası orta koridorun doğu ayağı oluşturacaktır. Bu proje Hazar geçişi olarak Bakü-Kars demir yoluna bağlanması bölgede yeni bir jeopolitik durumun oluşmasına öncülük edecektir.

Hali hazırda Azerbaycan-Özbekistan ilişkileri iki ülkenin cumhurbaşkanları tarafından başarıyla yürütülmektedir. Her iki lider de bu ilişkiye özel bir önem vermektedir. Vatan zaferi sonrasında yükselen bir güç haline gelen Azerbaycan, bir taraftan Özbekistan da dahil olmak üzere tüm Türk devletleriyle en üst düzeyde diplomatik ilişkiler kurmak ve geliştirmek için önemli girişimlerde bulunmakta diğer taraftan Türk birliğinin gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır. Azerbaycan-Özbekistan ilişkileri Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde TÜRKSOY, TÜRKPA, Türkiye Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı, Türk İş Konseyi ve diğer kurumlar çerçevesinde her geçen gün geliştirilmektedir. Böylece kardeş iki ülke arasında bir taraftan ikili düzeyde işbirliği derinleşerek devam ederken, diğer taraftan da TDT bünyesinde yer alan farklı kurumlar çerçevesinde birlikte hareket etmek suretiyle ortak bir sinerji oluşturmaktadırlar.

2.3. Azerbaycan –Kazakistan İlişkileri

Azerbaycan-Kazakistan ilişkileri diğer Türk Devletlerinde olduğu gibi ortak tarihi, milli ve manevi kökler üzerinde inşa edilmiştir. İki ülke SSCB döneminde aynı yönetimin birer parçası olduklarında bu dönemde birçok alanda ikili ilişkiler kurulmuştur. SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan iki kardeş ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 30 Ağustos 1992’de kurulmuştur. 9 Ocak 1993’te Azerbaycan’da Kazak Büyükelçiliği açılmış ve 1 Mart 2004’te ise Kazakistan’da Azerbaycan Büyükelçiliği açılmıştır. 30 Nisan 2008 tarihinde ise Kazakistan’ın Aktau şehrinde Azerbaycan Başkonsoloslugu açılmıştır. İki ülke arasında üst düzey ziyaretler yapılmaktadır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Kassym-Jomart Tokayev’in 24 Ağustos’ta Bakü’yü ziyaret etmesiyle iki ülke arasında yeni bir dönem başlamıştır.

Bu ziyaret esnasında Tokayev, ikili dostluk ve işbirliğinin geliştirilmesine yaptığı önemli katkılardan dolayı Aliyev'e Kazakistan'ın en yüksek devlet nişanı olan "Altyn Kyran" (Altın Kartal) Nişanı'nı takdim etmiştir. Bu ziyaret iki ülke arasında başta stratejik ortaklık ve ittifak ilişkilerinin derinleştirilmesine ilişkin protokol olmak üzere 20'yi aşkın iş birliği protokolleri imzalandı. Ziyaretin dikkat çeken bir yönü de iki ülke arasında orta koridor konusunda işbirliği yönünde ortaya konulan irade olmuştur. Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'nın (CICA) 6. Zirvesi kapsamında başkent Astana'da giden Cumhurbaşkanı Aliyev ile Tokayev zirve sonrası 13 Ekim 2022 tarihinde baş başa görüşmelerinde Tokayev, görüşmede yakın zaman önce Bakü'ye yaptığı ziyaretin Kazakistan ile Azerbaycan ilişkilerinde yeni sayfa açtığını belirterek, "Söz konusu ziyaretim kapsamında yaptığımız görüşmelerimiz verimli geçti ve yurt dışında siyasi ve ekonomik çevrelerde büyük ilgi gördü." (<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kazakistan...>, 2022: 21.10.2022) diyerek bu görüşmenin önemini bir daha vurgulamıştır. Ayrıca Tokayev'in ziyareti öncesinde Kazakistan Temir Zholy (KTZ) ulusal demiryolu şirketi ve Hazar Denizi'nin en büyük limanı olan Bakü Uluslararası Deniz Ticaret Limanı, ortak lojistik projelerin hayata geçirilmesi konusunda anlaşma sağlanmıştır. Bugün iki ülke arasındaki ilişkilerin akaryakıt ve enerji, ulaştırma, lojistik, bilgi ve iletişim teknolojileri, tarım ve gıda güvenliği, göç, sağlık, kültür, turizm, eğitim, çevre koruma, gençlik politikası başta olmak üzere birçok alanda işbirliği yapılmaktadır.

Azerbaycan Enerji transfer ve Orta Koridorun daha işlevsel hale getirilmesi konusunda Kazakistan ile işbirliğine girmiştir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında Avrupa Birliği'nin uyguladığı yaptırımlar sonrası Rusya'nın doğal gaz akışını kesmesi ile enerjide ciddi bir şekilde Rusya'ya bağımlı olan de Batının alternatif arayışa girmesi Hazar geçişli Orta Koridor seçeneğinin güçlenmesine yol açmıştır. Zira Orta koridor sadece doğal gaz ve petrol değil nakli değil aynı zamanda taşımacılık ve lojistik açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu gelişmeler sonucu oluşan yeni jeopolitik durum bölgeye dikkatlerin yeniden yoğunlaşmasına neden olmuştur. Nitekim 13-14 Ekim'de Astana'da gerçekleşen Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'nın (AİGK-CICA) 6. Zirvesi esnasında Erdoğan-Putin görüşmesinde Putin'in "Türkiye'yi dünyanın en büyük gaz merkezi haline getirme niyetimizi belirledik" şeklindeki beyanı Bölgede oluşan yeni jeopolitik durumu açık bir şekilde ifade etmektedir. Avrasya Bölgesinde oluşan yeni bu durumun oluşturduğu fırsattan tam istifade

edilmesi bölgenin Asya kısmının zengin enerji kaynaklarına sahip ana ülkeleri olan Türk Cumhuriyetleri arasında yoğun bir işbirliğinin kurulmasıyla mümkündür. Bu fırsattın farkında olan Azerbaycan bölge ülkeleri koordine etmede aktif rol üstlenmiş bulunmaktadır. Bilindiği üzere Azerbaycan - Kazakistan, Çin'den Avrupa'ya uzanan uluslararası ulaşım koridoru üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle her iki ülkenin de büyük bir ekonomik ticaret hacmi içeren ve önemli lojistik imkanı oluşturan bu transit hattın imkanlarından etkin bir şekilde yararlanabilmeleri aralarında işbirliğinin tesisine bağlıdır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı ya da Zengezur koridorunun açılmasıyla Bakü-Kars demiryolu hattı, Yeni Bakü Uluslararası Deniz Limanı, Kazakistan'ın batı ve doğu sınırlarını birbirine bağlayan demiryolu hatları ve Kurik deniz limanı, iki ülkenin transit potansiyelinin daha da artmasında olumlu etki yapmaktadır.

Bu çerçevede Azerbaycan öncülüğü ve ev sahipliğinde, 27 Haziran'da tarihinde Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye'nin dışişleri ve ulaştırma bakanlarının katıldığı Bakü forumu gerçekleştirmiştir. İlk kez bu konuda gerçekleşen forumda, kardeş üç ülkeyi ilgilendiren konularda mevcut eşgüdümün pekiştirilmesini ve karşılıklı yarar temelinde bölgesel bağlantıların güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede toplantıda, üçlü ve bölgesel işbirliğinin artırılması ile Hazar Geçişli Doğu-Batı Orta Koridorun potansiyelinin geliştirilmesi konularının ele alınmıştır. Ayrıca tüm çabaların temelinde kardeş ülkelerin doğal gaz üretimlerini Azerbaycan-Türkiye arasındaki mevcut nakil hatları üzerinde Avrupa pazarlarına sunmak çabası da bulunduğu söylemek mümkündür. Nitekim toplantı sonrası yapılan basın açıklamasında üç ülkenin iş birliğiyle Bakü-Tiflis-Kars demir yolunun kullanımı ve yük trafiğinin genişletilmesinin ele alındığına işaret eden Azerbaycan dışişleri bakanı Bayramov, “Bütün bunlarla Azerbaycan topraklarının Ermeni işgalinden kurtarılmasının ardından ortaya çıkan yeni gerçekleri de gördük. Zengezur koridoru AB, Türkiye ve Asya'ya giden bir rotanın oluşturulmasında özel bir rol oynuyor.” (<https://www.a.a.com.tr/tr/dunya/turkiye-azerbaycan-kazakistan...>, 2022: 21.07.2022) şeklindeki açıklama Karabağ Zaferi sonrası bölgenin yeni jeo-stratejik durumunu ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan Kazakistan halkı her iki Karabağ savaşında da Azerbaycan'a destek vermiştir. Büyük Kazak düşünür Olcas Süleymanov, 1990 yılında SSCB Yüksek Sovyeti toplantısında Rus-Ermeni şovenizmine karşı konuşmuş ve Azerbaycan gerçeğinin sesini

dünyaya iletmiştir. Ayrıca ikinci Karabağ Savaşı sırasında Kazakistan devleti ve Kazak halkı Azerbaycan'ı desteklemiştir.

2.4. Azerbaycan –Kırgızistan İlişkileri

Azerbaycan ile Kırgızistan tarih, dil, din ve kültürel değerler bakımından ortak değerlere sahip ülkelerdir. Bu iki ülke halkı arasındaki ilişkilerin kökleri tarihin derinliklerine dayanmaktadır. Post Sovyet sonrasında bağımsızlığına kavuşan bu iki Türk boyunun ilişkileri oldukça mesafeli ve düşük yoğunlukta yürümüştür. Başka bir ifadeyle bağımsızlığının ilk yıllarında Azerbaycan-Kırgızistan ilişkileri diğer Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi, başlıca olarak, uluslararası ve bölgesel kuruluşların (BM, BDT, TÜRKSOY, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, TürkPA gibi) çalışmaları kapsamında yürüyen bir işbirliği şeklinde gelişmiştir. Mesela 1992 yılında Turgut Özal'ın ev sahipliğinde Ankara'da gerçekleşen tarihi birinci “Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesinde” Kırgızistan dâhil tüm Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Azerbaycan ve Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorununa ilişkin destek beklentileri, Ermenistan'ın Rusya tarafından desteklenmesi gerçeğinden ötürü karşılayamamışlardır. O nedenle ilerleyen dönemlerde gerçekleşen zirveler kültürel ilişkiler ekseninde yoğunlaşmıştır.

Azerbaycan ile Kırgızistan arasında diplomatik ilişkiler 19 Ocak 1993 senesinde kurulmuştur. Fakat bu ilişkiler ilk zamanlarda pek yoğun değildi. Aslında iki kardeş ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin resmi zemine dayandırılması gecikmeli olarak ancak 2000'li yıllarla birlikte mümkün olabilmıştır. 1 Nisan 2002 yılında Kırgızistan, Azerbaycan'a Fahri konsolos atamıştır. 16 Mayıs 2007'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kırgızistan Büyükelçiliği açıldı. 18 Ocak 2008'de ise Kırgızistan Azerbaycan'a yeni büyükelçi atadı. 1993 yılının Aralık ayında Türkmenistan'da BDT Devlet Başkanları Konseyi'nin toplantısı kapsamında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile Kırgızistan Cumhurbaşkanı Asker Akayev ikili görüşme yaptılar. Görüşme sırasında iki ülke arasında ilişkilerin pekiştirilmesi için ortak gelenek, kültür, din, dil gibi sağlam bir zeminin olduğu vurgulanmıştır. Bu şekilde başlayan ilişkiler karşılıklı ziyaretlerle devam etmiştir. Ancak dönemin Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in Temmuz 1999'da Ermenistan'a yaptığı ziyaret sırasında “soykırım anıtı”nı ziyaret etmesi ilişkilerde bir kırılma yaşanmasına neden olmuştur.

Karabağ Zaferinden sonra Türk Devletleri ile ilişkilerini yeniden şekillendiren Azerbaycan ile Kırgızistan arasında yeni bir dönem başlamıştır. 19-20 Nisan tarihlerinde Bakü'ye resmi ziyarete bulunan Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov Azerbaycan'a gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında imzalanan "Stratejik Ortaklık Bildirisi" ile bir dizi anlaşma kardeş ülkeler arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin başladığını söylemek mümkündür. Konuya ilişkin Cumhurbaşkanı Aliyev yaptığı konuşmada, Kırgızistan'la her alanda aktif etkileşimi sürdürmeye kararlı olduklarını vurgulayarak ekonomik iş birliği, ulaşım, ticaret hacminin artırılması ve bölgesel güvenlik gibi konuların iki ülkenin gündeminde olduğunu ifade etmiştir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Caparov ise Azerbaycanlı kardeşleriyle iş birliğine her zaman hazır olduklarının belirterek kardeş iki ülkenin işbirliğini önemini vurgulamıştır. Ayrıca Azerbaycan ile Kırgızistan arasında devletlerarası konseyin oluşturulmasına ilişkin memorandumun imzalanması iki ülke ilişkileri açısından önem arz etmektedir. Bu gelişmeler bugüne kadar uluslararası örgütler çerçevesinde pasif düzeyde sürdürülmekte olan iki ülke ilişkilerinin bundan sonra boyut değiştirerek ikili düzeyde daha aktif bir şekilde süreceğini göstermektedir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 11 Ekim 2022 tarihinde Kırgızistan'a iade-i ziyarete bulunması bu tespiti güçlendirmektedir. Bu ziyaret esnasında Kırgızistan Bakanlar Kurulu ile Azerbaycan hükümeti arasında 25 milyon dolarlık sermaye sahip Kırgızistan-Azerbaycan Kalkınma Fonu'nun kurulmasına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır.

3. KAZAKİSTAN İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDA İLİŞKİLER

3.1. Kazakistan – Özbekistan İlişkileri

Kazakistan ile Özbekistan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri içinde gerek ekonomik gerekse beşerî kaynaklar açısından ön plana çıkan bölgenin lokomotif gücü iki ülkedir. O nedenle iki ülke birbirine rakip olarak gösterilmektedir. Her iki ülkenin de bölgede öncülük ettikleri girişimler söz konusu olduğunda bu konu yüksek sesle dilendirmekte ve bu durum ister istemez gizli bir çekişme ortamı yaratmaktadır. Ancak son dönemlerde her iki ülkenin attıkları olumlu adımlar sonucu bu rekabet ortamı yerini stratejik işbirliğine bıraktığı görülmektedir. Bu işbirliği Orta Asya bölgesinde bir istikrar ve güvenlik kuşağının kurulmasını amaçlayan iki ülke ilişkileri kadar bölgenin istikrar ve kalkınmasına da olumlu katkı vermektedir.

Orta Asya'nın merkezi ülkesi olan Kazakistan tüm Türk Devletleri ile iyi ilişki kurmayı başarmıştır. Bölgenin istikrar adası olması ve yüksek ekonomik kapasitesinden aldığı destekle, Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerine birçok konuda öncülük etmektedir. Petrol ve doğal kaynakları yönünde oldukça zengin ve Orta Asya'ya gelen doğrudan yabancı sermayenin önemli bir kısmı çeken Kazakistan yakaladığı ekonomik gelişme sonucu özellikle Özbekistan ve Kırgızistan'ın genç nüfusu için de önemli bir istihdam alanı oluşturmaktadır. Diğer taraftan Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'la Bölgede ihtilafli sınır meselesini barışçıl yollarla büyük ölçüde çözümlenmiştir. Bölgesel işbirliği ve entegrasyonun sağlanması yönünde aktif siyaset yürüten Kazakistan, Bölgenin en önemli ülkesi olan Özbekistan'la Aralık 2021'de müttefiklik anlaşması ve Şubat 2022'de ise iki ülke parlamentoları arasında iş birliği konseyi kurulmasına ilişkin anlaşma imzalamıştır. Bölgede rakip olarak gösterilen iki Türk Cumhuriyetinin ittifak ilişkisine girmesi hem bölgenin istikrarına hizmet edecek hem de Türk Devleti Teşkilatının üye ülkeleri arasında tesis edilen ikili stratejik ilişkiler sonucu Teşkilatın güçlenerek daha etkin hale gelmesine yol açacaktır. TDT'ye üye iki güçlü devlet arasında kurulan ikili müttefiklik ilişkisi bölge ülkeleri jeopolitik kırılmalardan, küresel rekabetten ve bölgeye yönelik farklı şekillerden ortaya çıkan tehditlerden koruyabilecek ortak iradenin şekillenmesine neden olacaktır.

Kazakistan ile Özbekistan arasında iki ülke ilişkilerinin statüsünü müttefiklik düzeyine çıkarmayı öngören deklarasyonun imzalama töreninin akabinde yapılan basın toplantısında Tokayev'in Afganistan'daki durumun istikrara kavuşturulması dahil olmak üzere bölgesel ve uluslararası gündemin birçok meselesinde ortak bir vizyona sahip olduklarını (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/kazakistan-ile-ozbekistan...>, 2021: 26.10.2022) aktarması iki ülke ilişkilerinin geldiği seviyeyi göstermesi açısından önemli ip uçları vermektedir. Ayrıca bu anlaşmanın imzalanması ile iki ülke arasındaki stratejik ilişkileri müttefiklik düzeyine yükseltilmiştir.

3.2. Kazakistan –Kırgızistan İlişkileri

Kazakistan ve Kırgızistan etnisite bakımından diğer Türk Cumhuriyetlerine göre birbirine daha yakındır. Zira Kazak ve Kırgız milletin oluşturan kabileler hemen hemen aynıdır. Bu durum doğal iki ülke ilişkilerine olumlu yansıyan önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. İki ülke halkının aynı boy ve kabileden oluşması sonucu bu halklar arasında

başta evlilikler olmak üzere çok boyutlu ilişkilerin gelişmesine neden olmuş ve bu durum iki halk arasında “Kazak-Kırgız bir tuğan /bawır” yani “Kazak-Kırgız öz kardeşdir” sözünün sıkça dile getirilmesine neden olmuştur. O nedenle Kazakistan ile Kırgızistan ilişkilerinin boyutları komşuluktan çok kardeşlik ilişkisi çerçevesinde yürümektedir.

Kazakistan ve Kırgızistan arasındaki diplomatik ilişkiler 27 Ağustos 1992 yılında kurulmuştur. İki ülke de Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) ve Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı’na (AGİT) üyedir. İki ülke arasında düzenli olarak yüksek düzeyde görüşmeler yapılmaktadır. Kazakistan genel anlamda siyasi ve ekonomik olarak Kırgızistan’ı desteklemektedir, Kırgızistan ise geleneksel olarak Kazakistan yanlı politika izlemektedir. Kırgızistan’ın siyasi istikrarsızlık ve Fergana ovasında kaynaklı kimi sorunlar zaman zaman iki ülke arasında bazı sorunları oluştursa da bu sorunları ilişkileri zedelemekten çözüme kavuşturuldukları görülmektedir. Sonuç olarak siyasi anlamda Kazakistan’ın Kırgızistan’daki etkinliği Rusya ve ABD’yle birlikte ilk üç sırada yer aldığını söylemek mümkündür.

Kırgızistan’ın yeni Cumhurbaşkanı Capar Saparov’un Mart -2021’de Kazakistan’ı ziyaretiyle iki kardeş ülke arasında işbirliğine stratejik boyut kazandırılması konusunda mutabakat sağlanmıştır. İki lider arasında gerçekleşen görüşmeler sonucunda iki ülke arasında karşılıklı güven ve eşitlik temelinde stratejik ortaklık ilişkilerinin güçlendirilmesi konusunda anlaşma sağlanmıştır. Ayrıca kardeş ülkeler arasında sanayi, hidroelektrik, yakıt ve enerji kompleksi, yer altı kaynaklarının kullanımı, tarım, işleme sektörü, lojistik ve bankacılık alanlarında iş birliği projelerini uygulamaya koymaları yönünden ortak irade oluşmuştur (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-ve-kirgizistan...>, 2021: 26.10.2022).

3.3. Kazakistan –Türkmenistan İlişkileri

Türkmenistan’ın izlediği daimî tarafsızlık politikası sonucu Kazakistan’ın bölgede başlattığı birçok projeye mesafe durmasına neden olmuş, bu da iki ülkenin ilişkilerinin gelişmesinde engelleyici bir faktör olarak rol oynamıştır. Bununla birlikte her iki ülke arasında somut bir sorun yaşamamış, iki ülke ilişkilerinde iyi komşuluk ve dostane ilişkiler egemen olmuştur. Başka bir ifadeyle Kazakistan-Türkmenistan ilişkileri dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı destek çerçevesinde yürütülmektedir. Mesela Post Sovyet ülkeleri arasında ciddi krizlere neden olan SSCB mirası olan sınırı sorunu iki ülke arasında karşılıklı anlayış ve dostane bir şekilde çözüme kavuşturulmuştur. Ekim 2021 tarihinde Kazakistan

Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Aşkabat'ta resmi ziyarette bulunarak Türkmenistan Cumhurbaşkanı Kurbankulu Berdimuhamedov ile bir araya gelmiş ve iki ülke arasında Kazak-Türkmen devlet sınırı ve Hazar Denizi'ndeki bitişik balıkçılık alanlarının belirlenmesine ilişkin iki önemli anlaşma imzalanarak (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/kazakistan-ile-turkmenistan...>, 2021: 26.10.2022) iki ülke arasında mevcut çok önemli sorunu hal etmişlerdir. Ayrıca bu görüşmede savunma, ticaret, taşımacılık, ulaştırma, tarım, çevre, telekomünikasyon, enformasyon, eğitim ve kültür alanlarını kapsayan iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır. Kazakistan ile Türkmenistan arasındaki enerji ve ulaşım alanlarında yoğun işbirliği söz konusudur. Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin gaz hattı (Orta Asya-Çin doğal gaz boru hattı), Kazakistan-Türkmenistan-İran demiryolu hattı gibi hayata geçirilmiş olması iki ülkenin işbirliğinde hem bölgesel, hem uluslararası öneme sahip ortak projelerin başarılı bir şekilde hayata geçirildiğine güzel örnek teşkil etmektedir.

Türkmenistan Devlet Başkanı Serdar Berdimuhamedov, 4 Mayıs 2022 tarihinde Kazakistan'ın yeni Türkmenistan Büyükelçisi kabulünde iki ülkenin karşılıklı güven ilkesine dayanan işbirliğine bağlı olmasından duydukları memnuniyeti dile getirerek, geleneksel ilişkileri güçlendirmeye ve yeni ortak projeleri hayata geçirmeye hazır olduklarını açıklamasında bulunması, iki ülkenin önemli birer stratejik ortak olduklarının altını çizmesi ve Üçüncü İstişare Toplantısı kapsamında yaptıkları anlaşmaların uygulanmasına ilişkin konular da ele alması (<https://business.com.tm/tr/post/8580/turkmenistan...>, 2022: 26.10.2022) Kazakistan ile Türkmenistan arasındaki ilişkilerin yeni bir ivme kazandığı şeklinde yorumlamak mümkündür.

4. ÖZBEKİSTAN İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDA İLİŞKİLER

4.1. Özbekistan – Kırgızistan İlişkileri

Aynı kökten gelen, ortak bir tarihi, medeniyeti ve manevi mirası paylaşan Kırgızistan ile Özbekistan arasında son dönemde yaşanan olumlu siyasi gelişmeler bölgenin istikrarına ciddi katkı sağlamaktadır. Orta Asya'da Bölgenin liderliğini aday iki kardeş Kazakistan ve Özbekistan ile komşu olan Kırgızistan için Özbekistan'la olan ilişki özel bir önem taşımaktadır. Çünkü, Kırgızistan ile Özbekistan arasında çizilen sınır sorunlu olduğu kadar Kırgızistan'ın güneyinde Kırgız idari sınırı içinde çok sayıda etnik Özbek yaşamaktadır. Yer yer Kırgız ile Özbekler arasında yaşanan etnik çatışmalar da dikkate alındığında bu konunun

hassasiyeti daha da belirginleşmektedir. Bunlarla birlikte Kırgızistan'ın doğal gaz bakımından Özbekistan'a bağlı olması iki ülkenin ilişkileri daha karmaşık hale gelmektedir. Özellikle Kerimov döneminde Özbekistan konuya yapıcı bir şekilde yanaşmaması sonucu kimi zaman iki ülke ilişkisinde gerilmeye neden olmuşsa da günümüze kadar barış içinde ilişkilerini sürdürme başarısını gösterebilmişlerdir (Yüce, Sosyo-Ekonomik Yönüyle 328).

Özbekistan'da Mirziyoyev'in Cumhurbaşkanı olması ile birlikte iki ülke arasında yeni bir dönem başlamıştır. Mirziyoyev yönetimi, başta sınır sorunları olmak üzere iletişim ve ulaşım gibi problemler yaşanan Kırgızistan ile söz konusu sorunu çözümü yönünde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Eylül 2017'de Kırgızistan'a resmî bir ziyaret düzenleyen Mirziyoyev, 2010 yılından itibaren Kerimov rejiminin tek taraflı olarak kapattığı sınır kapılarını açtırarak önemli bir Özbek azınlığa sahip olan Kırgızistan ile ilişkileri normalleştirmiştir. Böylece önceki dönemde dondurulan birçok sorunu çözüme kavuşturan Özbekistan, komşu ülke Kırgızistan ile 23-25 Mart 2021 tarihinde Taşkent'te yapılan sınır konulu müzakereler sonucu karşılıklı arazi değişimiyle iki Türk Cumhuriyeti arasında kronikleşen sınır sorunu çözümlenmiştir. Her iki ülke parlamentolarında oybirliğiyle kabul edilen ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan 13 maddeden oluşan belge göre Özbekistan Kırgızistan'a 19 bin 699 hektar arazi verecektir. Ayrıca, her iki ülke Andican kaynakları birlikte kullanacak ve su kaynaklarının bulunduğu 4485 hektarlık alan Özbekistan'a verilecektir. Bilindiği üzere Kırgızistan-Özbekistan sınırı 1379 kilometre uzunluğunda olup, bunun 200 kilometrelik toprakları tartışmalıydı. Böylece Kırgızistan ile Özbekistan'ın arasındaki ihtilafli sınır konusu çözüme kavuşturulmuştur. Diğer taraftan Fergana Ovasının iki komşu ülkesi olan Özbekistan ile Kırgızistan arasında başta güvenlik, radikalizm ve transit taşımacılık olmak üzere birçok konuda işbirliği yapılması konusunda güçlü irade oluşmuştur. Bu kapsamda Çin-Kırgızistan ve Özbekistan arasında inşa edilmekte olan demir yolu ise yeni alternatif geçiş yolu olacak Orta Koridorun doğu kısmı oluşturmakta olup, bu hattın Baku-Kars demir yoluna bağlanması ile bölgede yeni bir jeopolitik durumun oluşmasına neden olacaktır.

Özbekistan ile Kırgızistan arasında halen çözülmeyi bekleyen bir sorun da etnik konuların da anklav/esklav sorunudur. Komşu cumhuriyetlerle dostluk anlaşmaları imzalayarak sorunları çözme, işbirliğini geliştirme yönünde ciddi girişimler başlatan Mirziyoyev, Kırgızistan ile anklav/eksklav alanları için çözüm süreci başlamış ve önemli

ilerleme sağlanmıştır. İki devlet ve halklar arasındaki barış ve işbirliği için bu sorunların karşılıklı rıza, güven ile hukuk ve hakkaniyet çerçevesinde çözülmesi, çözüm sürecinde gerekirse Türk Devletleri Teşkilatının hakemliğine gidilmesi, bu çözüm sürecinin diğer ülkelere de örnek teşkil edecektir (Yalçinkaya, Abıdžhanov 2664).

4.2. Özbekistan –Türkmenistan İlişkileri

Özbekistan ile Türkmenistan'ın tarihsel süreç içinde yakın ilişki içinde bulunmaları yanı sıra komşu olmaları, SSCB döneminde bir asra yakın aynı Birlik içinde yer almaları, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanmalarıyla birlikte her iki ülke diğer Türk Cumhuriyetlerinden farklı olarak şok terapi yöntemi yerine tedrici bir şekilde serbest piyasa ekonomisine geçmeyi tercih etmeleri ve dışa kapalı bir politika izlemeleri gibi ortak paydada buluşmaları kardeş iki ülke ilişkilerine olumlu olarak yansımıştır. Bağımsızlıktan bu yana benzer ekonomik kalkınma politikaları izleyen Özbekistan ile Türkmenistan arasında işbirliği özellikle son yıllarda birçok alanda derinleşerek stratejik işbirliğine dönüşmektedir. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Berdimuhamedov, 14-15 Temmuz 2022 tarihlerinde Özbekistan'a yaptığı ziyarette ikili işbirliğini yeni ve daha yüksek bir düzeye taşıyacak olan birçok alanda işbirliği içeren 19 adet hükümetler ve kurumlar arası protokol imzalanmıştır. Burada dikkat geçen bir husus da iki ülkenin ortak endüstriyel işbirliği projeleri hayata geçirmeleri konusunda kuvvetli ortak irade sergilemeleri olmuştur. Ayrıca iki ülke yakıt ve enerji sektöründe bölgesel işbirliğini güçlendirmek, ulaştırma ve lojistik yollarının çeşitlendirilmesini sağlamak, sınır aşan nehirlerinin su ve enerji kaynaklarının rasyonel ve bütünlük kullanımı ve bölgenin çevresel sürdürülebilirliğini sağlamaya öncelik vermek konusunda birlikte hareket etmektedirler.

Özbekistan ile Türkmenistan ilişkilerini etkileyen önemli bir adımda da kuşkusuz 5 Ekim 2021 tarihinde Taşkent'te imzalanan Özbekistan Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti arasında ticaret hacminin arttırılması ve ticari kuruluşlar arasında karşılıklı menfaate dayalı ortaklık ilişkilerinin genişletilmesi hakkında Anlaşma ve Özbekistan Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti arasında Özbek-Türkmen sınır ticaret bölgesinin organizasyonu ve düzenlenmesi hakkında Anlaşmanın onaylanması olmuştur. İki ülke işletmeleri arasında takas ticaretinin tesis edilmesi, Özbek-Türkmen sınır ötesi ticaret bölgesinin kurulması için gerekli

tedbirlerin alınması mümkün kılan bu anlaşmaların uygulamaya girmesi her iki ülkenin ilişkilerini daha üst seviyeye çıkaracaktır.

27 Ağustos 2022 tarihinde Aşkabat'ta Türkmenistan ile Özbekistan heyetleri arasında yapılan siyasi istişare toplantısında siyasi ve diplomatik alanda ikili ve çok yönlü iş birliğini derinleştirme konularını ele alan taraflar iki ülke arasında ticari, ekonomik, kültürel ve insani ilişkileri daha da geliştirmeye yönelik ortak irade beyanında bulundular. Bu toplantının dikkat çeken bir yönü de Türkmenistan ve Özbekistan arasında çok yönlü iş birliğini geliştirmeye yönelik yasal çerçevenin oluşturulduğunun hususuna yapılan vurgu olmuştur (<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkmenistan...>, 2022: 27.10.2022).

Sonuç olarak Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsü ve içe kapalı siyasi anlayışına rağmen Türkmenistan ile Özbekistan arasında güvene dayalı bir ilişkinin oluştuğu, bu durum da iki ülke arasında birçok alanda çok yönlü ilişkiler ilişkilerinler oluşması ve derinleşmesine kaynak teşkil ettiği görülmektedir. Yeni Özbekistan'ın izlediği kalkınma modeli ve dış politikası dikkate alındığında Özbekistan ile Türkmenistan arasında gelişen ve derinleşen bu ilişkinin Bölgeye ve TDT olumlu bir şekilde yansıtacaktır. 11 Kasım 2022 tarihinde Semerkant'ta yapılacak TDT Zirvesinde Türkmenistan'ın gözlemci aday statüsünden tam üye statüsüne geçeceğinin beklentisi de bu yaklaşımı destekler niteliktedir. TDT dönem başkanlığının Özbekistan'a geçmesiyle yeni Özbekistan'ın Türk Devletleriyle geliştirdiği ikili ya da çok taraflı ilişkilerin TDT'ye olumlu katkı sağlayacak şekilde yansıtacağı beklenilmektedir.

5. KIRGIZİSTAN İLE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDA İLİŞKİLER

5.1. Kırgızistan- Türkmenistan İlişkileri

Kazakistan ve Özbekistan'la kıyasla Türkmenistan ile daha az yoğunlukla ilişki içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bunda iki ülkenin sınır komşusu olmamaları ve Kırgızistan'ın zengin kaynaklara sahip olmaması yanında Kırgızistan'daki siyasi istikrarsızlık ta önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte her iki ülke de işbirliği konusunda istekli oldukları görülmektedir. 11 Kasım 2014 resmi temaslarda bulunmak üzere Aşkabat'ta giden dönemin Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev ile Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhammedov arasında gerçekleşen görüşmede iki ülke arasında ekonomik ilişkilere yeni boyut kazandıran “Hükümetlerarası Ekonomik Komisyon” kurulmuş ve Kırgızistan ile

Türkmenistan arasında ticaret, enerji, spor ve kültür alanlarında ilişkilerin daha da derinleştirilmesine yönelik yeni kararlar alınmıştır. Görüşme sonrası yapılan basın açıklamasında Türkmen lider Berdimuhamedov, özellikle enerji ve diğer alanlarda “kardeş ülke” diye tanımladığı Kırgızistan'a yardım etmeye hazır olduklarını, enerji zengini ülkesinin yakın zamanda elektrik sıkıntısı çeken Kırgızistan'a elektrik ihraç etmeye başlayacağını ifade etmiştir (<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kirgizistan...>, 2014: 27.10.2022). İlerleyen dönemde elektrik ihracatı gerçekleşmiştir. Kırgızistan Enerji ve Sanayi Bakanlığında yapılan açıklamada, Kırgızistan, Türkmenistan'dan 2021 yılı sonuna kadar 501 milyon 900 bin kilovatsaat elektrik ithal edeceği konusunda anlaşma sağlanmıştır (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/...>, 2021: 27.11.2022).

Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (EİT) Aşkabat'taki 15. zirvesi çerçevesinde Türkmenistan'a giden Kırgızistan Cumhurbaşkanı Caparov ile Türkmenistan Cumhurbaşkanı Berdimuhamedov arasında yapılan ikili görüşmede liderler iki ülke arasında ticaret, ekonomi, enerji ve diğer alanlarda işbirliğini derinleştirmeye büyük önem verdikleri, ikili işbirliğini daha da güçlendirmesi ve derinleştirmesi iki halkın yararına olduğu konusunu bir daha teyit etmişlerdir (<https://economist.kg/novosti/2021/11/28/kr...>, 2021: 27.10.20 22).

Kırgızistan ile Türkmenistan arasında yapılan üst düzey toplantılarda iki ülkenin işbirliği yapacakları alanlar ticaret, ekonomi, yatırım, enerji tedariki, tarım, hafif sanayi, turizm ve transit ulaşım olarak belirlenmiştir. Söz konusu ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında Kırgızistan, Kırgızistan-Türkmenistan Kalkınma Fonu'nun kurulması konusunda talepte bulunmuş ve bu konu üzerinde bir önceki Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov ile Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sadır Caparov arasında Haziran 2021'de Aşkabat'ta gerçekleşen görüşmede mutabakata varılmıştır. Mart 2022'de gerçekleşen İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Dışişleri Bakanları Konseyi 48. Toplantısı kapsamında Pakistan'ın başkenti İslamabat'ta bulunan iki ülkenin Dışişleri Bakanları arasında gerçekleşen ikili görüşmede baştan ortak Kalkınma Fonu olmak üzere Türkmenistan-Kırgızistan işbirliğinin ticaret, ekonomi ve yatırım alanlarındaki öncelikli konularını ele alınarak kaydedilen ilerleme konusunda istişare yapılmıştır (<https://business.com.tm/tr/post/8397/turkmenistan...>, 2022: 27.10.2022).

SONUÇ

Bağımsızlıklarından bu yana 30 yıl içinde Türk Cumhuriyetleri devletlerini kurumsallaştırma, millet inşası ve milli kimlik oluşturma süreçlerinde önemli başarılar elde etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle uluslaşma süreçlerini başarıyla yönetmişlerdir. Diğer taraftan kolektif ekonomik yapıdan piyasa ekonomisine geçiş yönünde önemli reformları hayata geçirmişlerdir. Bununla birlikte günümüzde hala SSCB mirası birçok sorunla mücadele etmekte, bu sorunların oluşturduğu kaotik ortamdan beslenen başta radikalizm olmak üzere bir sorunun üstesinde gelmek için ortak hareket etmek ihtiyacını hissetmektedirler. Ayrıca bölgenin jeopolitik yapısı, enerji ve hammadde yapısı, üretim kapasitesi ve tarihi-coğrafik olarak üstlendiği misyonu bölge ülkelerinin ortak hareket etmeleri gerekliliğini açık bir şekilde görülmektedir. Bu işbirliği modeli kimi zaman ikili kimi zaman da çok taraflı bir işbirliği şeklinde tezahür etmektedir. İşbirliği modellerinden biri de kuşkusuz Türk Devletleri Teşkilatıdır. Avrasya Bölgesinin kalbinde yükselmekte olan bu stratejik gücün sahip olduğu potansiyelin gerçekleşmesi için de bölgenin ve dünyanın konjonktürünün çok iyi okunarak ona göre bir yapının ortaya konmasına ihtiyaç bulunmaktadır. O nedenle TDT üye ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelere bakıldığında bunları üç grup halinde incelemek mümkündür. Bunlar Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Güney Kafkasya Ülkesi, Avrupa ülkeleri şeklinde sıralamak mümkündür. Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın içinde yer aldığı Orta Asya Türk Cumhuriyetleri genel itibarıyla zengin enerji ve yer altı kaynaklarına sahip olan, hammadde ve ara madde ihracatçısı, teknoloji ürünü ve tüketim malları ithal eden, imalat sanayi yeterince gelişmemiş ülkelerdir. Bu ülkeler içinde özellikle Kırgızistan ve Özbekistan sahip olduğu genç nüfusun başta Kazakistan ve Rusya olmak üzere yurt dışında iş imkânı elde etmek üzere işgücü ihraç eden ülkelerdir. Azerbaycan ise bu ülkelere nispeten Batı ile daha fazla ilişki kuran, sermaye birikimi oldukça iyi durumda olan ancak imalat sanayi yeterince gelişmemiş ülke konumundadır. Türkiye ve Macaristan ise imalat ve üretim sanayi oldukça gelişmiş, Batı teknolojik birikimine önemli ölçüde sahip ve ekonomik dinamizmin oldukça yüksek ülkelerdir. Bu açıdan bakıldığında eski ipek yolu hattı üzerinde yer alan üye ülkeler Avrasya Bölgesinin jeopolitik yapısı içinde bütünleyici bir konumda oldukları ve ekonomik yapı itibarıyla da birbirini tamamlar nitelikte oldukları görülmektedir. Başka bir deyişle bu ülkeler zengin yer altı kaynakları ve hammaddenin bir

nevi dünyanın üretim merkezi sayılan ileri teknolojiye sahip Batıya ulaştırılacak hat üzerinde yer almaktadır.

Orta Asya'nın zenginlikleri Kafkasya'nın katma değeriyle yoğunlaştırıp Avrupa ulaştırmak suretiyle yaratılacak yüksek katma değer oluşması ve bu katma değer bölge refah ve istikrarına hizmet etmesi ancak bu hat üzerinde yer alan ülkelerin kapsamlı işbirliği ile mümkündür. Bu işbirliği iki şekilde mümkündür. Birincisi Türk Devleti Teşkilatı bünyesinde AB olduğu gibi neo fonksiyonel bir yaklaşımla politika üreterek üye ülkeleri bu politika çerçevesinde politika geliştirmelerini sağlamaktır. İkincisi ise önce üye ülkeler arasında ikili ya da çok taraflı işbirliği imkânı oluşturularak meydana gelen sinerjiyi üye ülkelere yansıtarak ikili ilişki ile doğan politikanın Teşkilatın politikası haline getirmektir. İşte TDT için önerdiğimiz model ikinci model olacaktır.

Türk Devletleri, etnik, tarihsel ve kültürel açıdan aynı kaynaktan beslenmekte, coğrafik ve ekonomik açıdan doğal ortak bir yapı söz konusudur. Türkiye dışında hali hazırda Teşkilatın tüm üyeleri eski Sovyet ülkesi olup, Sovyet döneminde uzun müddet aynı birlik içinde yaşamış ve bu Birliğin idari ve ekonomik kültürüyle müesseseseleşmişlerdir. Bu doğal olarak birçok olaya aynı bakış açısıyla yaklaşmalarını sağlamıştır. Yine bu cumhuriyetler birçok alandaki avantajları ve sorunları da benzer yapıdadır. İşte bu durum ikili ilişkilerin kolaylıkla gelişmesine ortak zemin oluşturmaktadır. Bu şekilde kurulacak ilişkinin zemini daha sağlam olduğu için bu şekilde kurulan bir ilişkinin Teşkilatın politikası haline gelmesi daha kolay olacaktır. Nitekim Türk Cumhuriyetlerinin Devlet Başkanlarının yapmış oldukları ikili görüşmelerde bu eksende çok sayıda açıklamaları okumak mümkündür. Bu eksende Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki dostluk ilişkileri sayesinde enerji ve ulaşım alanlarında Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin gaz hattı, Kazakistan-Türkmenistan-İran demiryolu hattına hayat verilmesi konusunda neredeyse tüm liderler müttefiktirler. Bu gibi projelerin hayata geçirilmesi ise hem iki ülke ilişkisine hem de bölgesel ve küresel düzeyde etki doğuracak ve netice TDT'nin de etki alanı genişletecektir.

EXTENDED SUMMARY

The concept of the Turkic World refers to the Turkic peoples and Turkic states spread across the geography of Central Asia, Anatolia, Caucasus, Russia-Siberia, Middle East, Iran and the Balkans. This geography, which is located between Asia and Europe, is also a

privileged region located at the geopolitical heart of the world by being on the transit route of trade between East and West. With a population of over 300 million, a national income of 1.6 trillion dollars and a foreign trade volume of around 1 billion dollars, the Turkic World has a great socio-economic power. The concept of the Turkic World includes not only independent Turkic States but also autonomous republics and Turkic communities living in different countries. However, in this study, only the bilateral relations between the member and/or observer member states of the Organisation of Turkic States will be discussed in general terms. Although the Turkish Republic of Northern Cyprus is an observer member of the Organisation of Turkic States, it will not be discussed in this study due to its special situation.

The Organisation of the Turkic World, which consists of states of the same lineage fed by common history and civilisation, has been formed as a result of a long and meticulous work and great effort, and the institutionalisation process is still ongoing. The Turkic Republics, which declared their independence after the dissolution of the USSR, started their journey with the summits hosted by Ankara in 1992, which was institutionalised with the Nakhchivan Agreement in 2009 and institutionalised as the Cooperation Council of Turkic Speaking Countries (Turkic Council for short). The founding members of the Turkic Council are Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Turkey. During the 7th Summit held in Baku in 2019, Uzbekistan joined the Organisation as a full member. The accession of Uzbekistan, a very important country, also known as the heart of Central Asia, has expanded the Council's sphere of influence. During the 6th Summit held in Kyrgyzstan in 2018, Hungary joined the Turkic Council family as an observer member. Thus, Hungary, the state of Turkic origin at the westernmost tip of the Turkic World, joined the Turkic World family with a strategic decision. With Hungary becoming an observer member of the Turkic Council, the cooperation between the member states of the Council has reached a new stage. With the opening of the Representative Office of the Turkic Council in Hungary, Hungary started to mean more than an observer in the eyes of the Turkic Council member states. According to the member states of the Turkic Council, Hungary will play a key role in the establishment of cooperation between the Turkic states and Europe. In Hungary, this accession was also seen as a great opportunity for the economic-based "Opening to the East" policy launched by Viktor Orban's government in 2010 to become operational. Thus, with Hungary's accession to the Council, a new door of opportunities and benefits has opened for all members of the Turkic Council and observer states. At the 8th Summit held in Istanbul in 2021, the participation of Turkmenistan

as an observer member, which had stayed away from this organisation for years due to its neutrality policy, created a new momentum in the Turkic World. Indeed, Turkmenistan's accession to the Turkic Council has both provided geographical unity among the Turkic States and created new opportunities for cooperation in the field of energy. 8. Another important outcome of the summit was the establishment of the Organisation of Turkic States, which can be defined as the elevation of cooperation among the Turkic States to a strategic dimension. In addition, the Turkic World 2040 Vision Document, which is a map of multilateral cooperation among the Turkic States, was adopted at this summit. Thus, the Turkic Council gained a new structure by transforming into the Organisation of Turkic States. At the 9th Summit (1st Summit of the Turkic States) held in Samarkand in 2022, the Turkish Republic of Northern Cyprus was granted observer member status, which enabled all Turkic States to meet de facto within the Organisation of Turkic States. Thus, the Organisation of Turkic States, which offers multilateral cooperation opportunities, acts with the understanding of open diplomacy and multilateral foreign policy, has become a new strategic power that is a manifestation of the common will in the construction of the future together, fed by common history and civilisation, as a great economic power in the Eurasian Region and an important platform that will serve world peace as well as the meeting of brothers.

In this article, the economic bilateral or multilateral relations of the CIS member states among themselves will be discussed and potential cooperation opportunities will be discussed.

KAYNAKÇA

Anadolu Ajansı (2021). “Kazakistan ve Kırgızistan Stratejik Ortaklık İlişkilerini Güçlendirme Konusunda Anlaştı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-ve-kirgizistan-stratejik-ortaklik-iliskilerini-guclendirme-konusunda-anlasti/2162133>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022)

Anadolu Ajansı (2022). “Türkiye-Azerbaycan-Kazakistan Dışişleri ve Ulaştırma Bakanları Toplantısı Bakü’de Yapıldı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-azerbaycan-kazakistan-disisleri-ve-ulasirma-bakanlari-toplantisi-baku-de-yapildi/2623394>, (Erişim Tarihi: 21.07.2022).

- Aslanlı A., Kurban V. (2016). “Azerbaycan-Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 1 (Bahar), ss. 31- 43.
- Business Türkmenistan (2022). “Türkmenistan ile Kazakistan, Ortak Projeleri Uygulamaya Hazır”, <https://business.com.tm/tr/post/8580/turkmenistan-ile-kazakistan-ortak-projeleri-uygulamaya-haz%C4%B1r>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- Business Türkmenistan. (2022). “Türkmenistan ile Kırgızistan, Ortak Kalkınma Fonunun Kurulmasını Değerlendirdi”, <https://business.com.tm/tr/post/8397/turkmenistan-ile-k%C4%B1rg%C4%B1zistan-ortak-kalk%C4%B1nma-fonunun-kurulmas%C4%B1n%C4%B1-de%C4%9Ferlendirdi>, (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Deregözü M. (2020). *Türkiye-Macaristan İlişkileri*, 1. Baskı, İstanbul: SETA Yayınları 159.
- Economist (2021). “КР выступает за углубление сотрудничества с Туркменистаном в энергетической сфере – Садыр Жапаров”, <https://economist.kg/novosti/2021/11/28/kr-vystupaet-za-uglublenie-sotrudnichestva-s-turkmenistanom-v-energeticheskoy-sfere-sadyr-zhaparov/>, (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Hamzaoğlu H. (2020). “Kazakistan’ın “2020-2030 Dış Politika Konseptinin Analizi”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, C. 7, S. 52, ss. 978- 985.
- Independent Türkçe (2021) “Türkiye ve Türkmenistan Arasında 8 Alanda İşbirliği Anlaşması İmzalandı”, <https://www.indyrturk.com/node/441031/haber/t%C3%BCrkiye-ve-t%C3%BCrkmenistan-aras%C4%B1nda-8-alanda-i%C5%9Fbirli%C4%9Fi-anla%C5%9Fmas%C4%B1-imzaland%C4%B1>, (Erişim Tarihi: 16.10.2022).
- Mussurova M. (2020). *Kazakistan’ın Dış Politikasında Çok Taraflılık ve Uluslararası Örgütler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ömer Halis Demir Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- President.az (2017). “İlham Əliyev Türkmənistan Nazirlər Kabineti Sədrinin Müavini Qəbul Edib”, <https://president.az/az/articles/view/24724>, (Erişim Tarihi: 21.10.2022).
- President.az (2022). “Azərbaycan-Özbəkistan Sənədləri İmzalanıb”, <https://president.az/az/articles/view/56481>, (Erişim Tarihi: 21.07.2022).

- TRT Avaz (2014). “Kırgızistan ve Türkmenistan İlişkilerini Güçlendirecek”, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kirgizistan-ve-turkmenistan-iliskilerini-guclendirecek/54621ded8a58c90f34107ace>, (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- TRT Avaz (2022). “Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev ile Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev Baş Başa Görüştü”, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kazakistan-cumhurbaskani-tokayev-ile-azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-bas-basago/6348203d01a30a37d80f8080>, (Erişim Tarihi: 21.10.2022).
- TRT Avaz (2022). “Türkmenistan ile Özbekistan İlişkileri Gelişiyor”, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turkmenistan-ile-ozbekistan-iliskileri-gelisiyor/6309214801a30a07c82c7d08>, (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- TRT Haber (2021). “Kazakistan ile Özbekistan Arasında Müttefiklik Deklarasyonu İmzalandı”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kazakistan-ile-ozbekistan-arasinda-mutteklik-deklarasyonu-imzalandi-633247.html>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- TRT Haber (2021). “Kazakistan ile Türkmenistan Sınır Belirleme Anlaşmasını İmzaladı”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kazakistan-ile-turkmenistan-sinir-belirleme-anlasmagini-imzaladi-620097.html>, (Erişim Tarihi: 26.10.2022).
- TRT Haber (2021). “Kırgızistan Türkmenistan'dan Elektrik Satın Alacak”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kirgizistan-turkmenistandan-elektrik-satin-alacak-601325.html#:~:text=K%C4%B1rg%C4%B1zistan%2C%20T%C3%BCrkmenistan'dan%20501%20milyon,ihracat%C4%B1n%C4%B1%20%20C3%B6ng%C3%B6ren%20anla%C5%9Fmay%C4%B1%20imzalad%C4%B1klar%C4%B1%20aktar%C4%B1ld%C4%B1>, (Erişim Tarihi: 27.11.2022).
- Yalçınkaya A. Abidzhanov K. (2020), “Özbekistan ve Kırgızistan'daki Anklav/Eksklav Alanlarının Çözüm Süreci”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 4, ss. 2653-2667.
- Yüce M. (2021). *Sosyo-Ekonomik Yönüyle Kırgızistan ve Kırgız Türkleri*, 1. Baskı, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Yüce M. (2022). *Bağımsızlıklarının Otuzuncu Yılında Türk Cumhuriyetleri*, 1. Baskı, Bursa: Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları.

Yüce M. (2022). *Türkiye-Azerbaycan: Kardeşliğin Bayraklara Yansıması*, 1. Basım, Bakü: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.